

ПРО ІСТОРІЮ, СУЧАСНІСТЬ І ПОТЕНЦІАЛ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОМУ НАУКОВОМУ ДІАЛОЗІ

Із проголошенням Незалежності в 1991 році Україна обрала європейський вектор розвитку ключовим пріоритетом власної зовнішньополітичної діяльності. Зважаючи на це, надзвичайно важливим для подальшого політичного та культурного розвитку держави є осмислення, а часами і ревізія питань національної ідентичності та мультикультурності.

Понад 100 етносів, які населяють територію України, зумовлюють її поліетнічний статус. Мирне співіснування суспільних груп, що різняться мовою, традиціями, звичаями чи віросповіданням, є одним із найважливіших внутрішньополітичних пріоритетів України, особливо в умовах збройного конфлікту з Росією, що, розпочавшись у 2014 році з анексії Криму, перетворився у воєнне протистояння в українському Донбасі, яке триває донині.

Етнічні групи, що населяють чи населяли українські території в різні періоди історії, залишили в ній вагомий слід. Особливо помітним був зокрема вплив німецькомовних груп (головно німців і австрійців), в якому виділяють кілька періодів і який пов'язаний з різними історичними, економічними та культурними подіями. Формувався цей вплив, з одного боку, через німецьку мову, яка більш ніж століття була офіційною мовою в окремих історичних регіонах, а, з іншого боку, через носіїв цієї мови, що заселяли різні території України – від Донеччини до Закарпаття, від Київщини до Одещини та Криму. Власне німецько-австрійсько-українським особистісним, культурним і мовним контактам у різні періоди історії та впливу цих контактів на формування модерної ідентичності була присвячена конференція “Історія, сучасність та майбутній потенціал німецької мови в Україні”, яка проходила з 31 жовтня до 2 листопада 2019 року в стінах Львівського національного університету імені Івана Франка під егідою Уповноваженої федерального уряду Німеччини з питань культури і медіа. Співорганізатором конференції, поруч із Франковим університетом, став Науково-дослідний центр “Німецька мова у Центральній, Східній та Південно-Східній Європі” (FZ DiMOS) у Регенсбурзькому університеті.

Ключова мета конференції – створення міждисциплінарної платформи для дослідження німецькомовної культурної спадщини в Україні, підтримки вивчення німецької мови, аналізу міжкультурних взаємовпливів німців, австрійців та українців, а також польського і єврейського населення України крізь призму використання німецької мови.

Географія учасників конференції – достатньо широка, а сама конференція з огляду на запропоновані дослідниками доповіді стала втіленням актуального в сьогочасній науці міждисциплінарного підходу. Загалом із науковими доповідями, презентаціями власних проєктів виступили понад 30 філологів-германістів, славістів, істориків і соціологів з України, Німеччини, Австрії, Польщі, Чехії, Нідерландів і Словаччини. У вітальних словах до учасників від представників господаря заходу – Франкового університету, співорганізатора – Науково-дослідного центру “Німецька мова у Центральній, Східній

та Південно-східній Європі” (FZ DiMOS) у Регенсбурзькому університеті, а також партнерів конференції – Австрійського бюро кооперації у Львові, Німецької служби академічних обмінів у Києві, Асоціації українських германістів було акцентовано увагу на майбутніх перспективах дослідження німецької мови та культури в Україні, потребі міждисциплінарного, міжнаціонального аналізу історії і сучасного стану німецької мови на території України, а також започаткування і реалізації інноваційних проєктів щодо популяризації німецької мови в Україні і загалом на теренах Європи.

Перше пленарне засідання розпочалося з виступу професора Віденського університету Міхаеля Мозера про німецькі запозичення в українській літературній мові ранньомодерної доби, які, судячи з огляду наукових праць, що його запропонував доповідач, досі вивчені порівняно мало. Міхаель Мозер у своїй доповіді зосередився на німецьких запозиченнях поза рамками офіційно-ділового стилю, використовуючи у якості емпіричного матеріалу текст об'ємного двомовного (церковнослов'янська і українська мови) друкованого видання, яке побачило світ у 1607 році у волинському місті Острог. Серед іншого дослідник аргументував свою позицію у класичному дискусійному питанні про роль польської мови як посередника у процесі запозичення германізмів в українську мову.

Наступну пленарну доповідь виголосила президент Асоціації українських германістів Алла Паславська, зосередившись у ній на найважливіших етапах німецької колонізації, фазах запозичення з німецької мови, сучасному станові викладання німецької мови як іноземної і її перспективах в Україні. Зasadничою в доповіді Алли Паславської була теза про взаємодію інтер-, мульти- і транскультурності в державних утвореннях, в яких проживають представники різних етносів, що зумовлює різноманітні форми культурної співпраці. Доповідачка наголосила на тому, що, хоч німці значною мірою вплинули на розвиток української ринкової економіки, торгівлі, сільського господарства і міської архітектури, їхній вплив у гуманітарній сфері був набагато важливішим. На конкретних прикладах (зосібна Уляни Кравченко, в дівочтві – Шнайдер) було показано, як традиційно складалася доля німців в Україні. На думку Алли Паславської, актуальним для сучасної української германістики завданням залишається осучаснення творчої спадщини німецькомовних письменників в Україні шляхом перекладів та оцифрування, а також дидактичного опрацювання окремих творів для їхнього подальшого використання на уроках німецької мови.

Робота в секціях, що розпочалася після пленарних виступів, була організована за принципом рівномірного представлення лінгвістичних, методико-дидактичних, літературознавчих і культурологічних аспектів досліджень. Першу секцію відкрив своєю доповіддю про німецькомовні поселення у Західній Галичині і процес мовних трансформацій у них краківський колега Гжегож Хромік. Він зосередився також на методології досліджень цього комплексного питання, зокрема на використанні даних проведених переписів населення. Доповідь Ганса-Крістіана Гайнца, який виступав наступним, була присвячена діалектичній природі мови німців, які оселилися в Галичині у другій половині XVIII століття, прибувши з південно-західного регіону Верхнього Рейну та гірських районів Західної Чехії. Наступною доповіддю була лекторка Німецької служби академічних обмінів у Львові Катрін Компе, яка презентувала учасникам конференції проєкт усної історії “Згадки про німців і німецьке

життя у Львові”, що його вона реалізує разом зі студентами-германістами Львівського національного університету імені Івана Франка.

Сучасній багатомовності була присвячена доповідь чеської колеги Інґрід Гудабіуніг. Вона представила колегам-науковцям дослідження про засвоєння мов молодим українцем-поліглотом, який здобув освіту в Німеччині і розвинув власні стратегії вивчення мов. Традиціям львівської германістики у перед- та міжвоєнний період присвятив свій виступ львівський германіст, професор Богдан Максимчук, провівши паралелі між минулим та сьогоденням германістики у Львові, в якій завдяки співпраці з німецькими та австрійськими колегами формуються нові ділянки досліджень, виходять друком сучасні підручники та реалізуються комплексні проекти. Робота у першій секції завершилася науковим екскурсом професора Володимира Сулима у життя, культуру і мову галицьких німців з часу їхнього заселення Галичини у 18-му столітті до міжвоєнного періоду.

У другій секції, що працювала паралельно, робота розпочалася з доповіді Ірини П’янкоської з Кропивницького про те, як дидактично опрацьовувати автентичну інформацію для занять із німецької мови з метою формування соціокультурної компетенції, а також мовних і комунікативних навичок. Емпіричним матеріалом дослідниці послуговувалася історія німецького поселення Альт Данциг (нині – с. Карлівка на Кіровоградщині). Львівський літературознавець Любомир Бораковський присвятив свою доповідь караїмам, зокрема сприйняттю цієї групи іншими етнічно-релігійними спільнотами Галичини та стереотипізації образу караїмів у галицькій літературі, зокрема в творчості Леопольда фон Захер-Мазоха. Виокремивши найважливіші дослідницькі етапи та базові праці попередників, результатами власних досліджень топоніміки німецького походження у Західній Україні та слов’янських топонімів на Сході Німеччини з учасникам конференції поділилася Любов Білинська. Доповідь Оксани Мольдерф, яка виступала наступною, була присвячена німецьким запозиченням в автоперекладах та письмовій кореспонденції Івана Франка. Львівська дослідниця у своїй доповіді аргументувала тезу про те, що завдяки власній ерудиції автор володів широкою палітрою як узуальних, так і оказіональних запозичень і використовував їх цільово відповідно до адресованості своїх висловлювань. Наступний доповідач, Пауль Адельсґрубер, зосередився у своєму виступі на мандрівних записках із ХІХ століття з огляду на висвітлення в них теми пограниччя. Дослідник обмежив об’єкт дослідження за регіональним принципом, сконцентрувавшись на тих записках, в яких увагу зосереджено на пограниччі трьох імперій, яке існувало тоді на території сучасної Молдови та історичної Буковини. Буковинській тематиці була присвячена і доповідь Ольги Кравчук про німецькомовну літературу в Чернівцях до 1940 року. Доповідачка у своєму виступі звернулася не лише до творчості тих авторів, які, походзячи від німців, оселилися на Буковині пізніше (Ернст Рудольф Нойбауер, Йоганн Обріст), але й також тих письменників і поетів, які походили зі змішаних родин (Людвіг Адольф Штауфе-Сімігінович) чи були представниками інших національностей краю (Юрій Федькович, Ольга Кобилянська, Міхай Емінеску) і писали німецькою.

Не менш багатим на цікаві виступи і плідні наукові дискусії був і другий день конференції, який розпочався пленарною доповіддю Альфреда Айсфельда про

німецькі поселення на сучасній українській території в часи їх перебування у складі Російської імперії. Дослідник зосібна зупинився на масовій імміграції німців в Україну в часи правління Катерини II, а також на пізнішій хвилі заселення українських територій німецькими селянами, ремісниками або невеликими групами осіб із певним мінімальним капіталом. Жвавий обмін думками після пленарної доповіді врешті плавно перейшов у секційні засідання. Дидактично зорієнтованою була доповідь про міждисциплінарний підхід на уроках німецької мови та історії Віти Гаманюк. Дослідниця презентувала колегам приклади організації уроків, в яких через проєктну роботу у гетерогенних групах відбувається вивчення певних етапів національної чи регіональної історії, що формує не лише міжкультурну та комунікативну компетенцію, але й сприяє посиленню інтересу школярів до вивчення німецької мови та історії. Її колега Валентика Карп'юк зосередилася у своїй доповіді на проєктній роботі “Німецькі сліди у Кривому Розі” і представила публіци реалізовані шкільні проєкти, які стали результатом пошукової роботи в Інтернеті, архівах, проведення інтерв'ю і безпосередньої активності школярів у класі. Мовознавець Йоганн Вельнер, займаючись дослідженням німецько-богемських діалектів Буковини, у своїй доповіді зупинився на південно-західній основі діалектів і продемонстрував на конкретних прикладах, що вплив контактних мов у них зведений до мінімуму, що свідчить про консервативність німецько-богемських діалектів. Крім того німецький колега продемонстрував результати порівняльного аналізу мови німців, які продовжують мешкати на території Буковини, із мовою тих, хто повернувся у ФРН. Наступна доповідь, Михаела Ковачова, представила колегам-науковцям образ Галичини крізь призму німецькомовних журналістів на межі XIX і XX століття на прикладі “Кашауер Цайтунг” (“Кошицькі новини”), яка була друкованим органом німецького середнього класу у угорських комітатах Абауйвар, Земпліні Шарош. Дослідниця дійшла висновку, що тема Галичини у цій газеті була представлена доволі обмежено, а у випадку згадки йшлося переважно про політичні та економічні питання. Робота у першій секції завершилася доповіддю Наталії Вирсти, яка висвітлила організацію і реалії шкільної освіти у німецьких колоніях від початку XX століття до Другої світової війни на прикладі Покуття. Центральним аспектом доповіді стали особливості імплементації “Загального положення про школи” у Галичині та функціонування там німецької тривіальної школи, емпіричним матеріалом для дослідження послуговували статuti, листи, списки учнів та інші управлінські документи.

Роботу в другій секції у другий день конференції відкривала своєю доповіддю про індивідуальний стиль сучасних перекладачів із німецької мови Юрка Прохаська і Петра Таращука кївська перекладознавиця Марія Іваницька. Дослідниця представила обидві перекладацькі особистості в широкому політично-історичному контексті, а також зупинилася на питанні мовної ідентичності обох перекладачів, які є представниками різних перекладацьких шкіл і мають різний тип зв'язку з країнами німецькомовного простору. Ще одна кївська дослідниця, Олена Опанасенко, звернулася у своєму виступі до перекладацької спадщини Василя Стуса, Майка Йогансена і Михайла Ореста, дослідивши її на предмет наявності німецьких запозичень. На думку дослідниці, тенденції використання запозичень корелюють з тією чи іншою перекладацькою

стратегією, якою керувався перекладач. Після лінгвістичних і перекладознавчих доповідей у ділянку дидактики повернула присутніх Світлана Амеліна. Дослідниця представила публіці можливості дидактичного опрацювання теми “Традиції і звичаї німців у Києві”, зокрема через проєктну роботу, яка, на переконання доповідачки, мотивує студентів до самостійних пошуків і поглиблює їхні знання про німецьку меншину в Києві. Дидактичною за спрямуванням була і доповідь Юлії Кажан із Маріуполя та Генніга Радке з Амстердама, які презентували присутнім створену ними цифрову платформу “Німецька мова в Україні: актуальна ситуація і перспективи” і продемонстрували цифрові шляхи дидактизації країнознавчої інформації про німців і німецьку культуру в Україні за допомогою відповідних програм та додатків, як-от Kahoot, Quizlet чи LearningApps тощо. Робота у секції завершилася літературознавчою доповіддю Роксоляни Стасенко зі Львова про етнічні стереотипи у творчості Карла Еміля Францоza, письменника, який народився в Галичині і який, зважаючи на інформаційну лакуну про життя у коронному краї, часто ставав речником галицького життя, традицій і звичаїв для німецькомовного простору.

Інформативним завершенням другого конференційного дня стала пленарна доповідь, яку виголосив Ярослав Лопушанський із Дрогобича. Об’єктом його дослідження стала літературна творчість тих письменників, чисю батьківщиною стала Галичина. Дрогобицький літературознавець зосібна зосередився на тому образі Галичини, який формували твори вже згаданого в доповіді попередньої доповідачки Карла Еміля Францоza і львів’янина за походженням Леопольда фон Захер-Мазоха.

Останню пленарну доповідь у третій конференційний день запропонував увазі учасників німецький колега Альфред Вільдфойер, який досліджує мову верхньонімецьких поселень у Закарпатті. Продемонструвавши фрагменти емпіричного матеріалу у форматі відео- та аудіозаписів, зібраних під час польових студій, дослідник, після короткого екскурсу в історію поселень, зосередив увагу на мовленнєвих особливостях німецькомовних жителів закарпатських сіл і представив концепти формування ідентичності цих людей. Пожвавленою дискусією про те, чи можна вважати згадані у доповіді німецькі поселення мовними островами, закінчилося останнє пленарне засідання, після якого відбулася подіумна дискусія за результатами конференції і розроблялися ідеї для подальших проєктів у формі роботи в малих групах.

Конференція “Історія, сучасність і майбутній потенціал німецької мови в Україні” стала своєрідним підсумком масштабного проєкту, реалізація якого розпочалася ще в серпні 2019 року у формі блок-семінарів під час Австрійської літньої школи. В жовтні того ж року активний науковий обмін між учасниками проєкту з України та закордону відбувався в рамках окремого секційного засідання під час XXIV-ї конференції Асоціації українських германістів. Втім підсумок, яким стала конференція, не обов’язково означає завершення, тож залишається сподіватися, що проєкти, ідеї для яких було запропоновано й публічно обговорено в останній конференційний день, сприятимуть сталості результатів реалізованої ініціативи.

Оксана Мольдерф, Алла Паславська,
Львівський національний університет імені Івана Франка